

ՀԱՆՊԻՏԱՆ ԿՈՒՍԱԿԱՆԱՐԱՆՔ

Դ. ՏԱՐԻ Է. ՇՐՋԱՆ

1865

ԹԻՒ 107. ՄԱՐՏ 1

“ՄԱՐՏՈՒՆԸ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏՈՒՆ ԼՈՅՍ Է, ԵՒ ՈՒՐ ՈՐ ԼՈՅՍ ԿԱՅ, ՀՈՆ ԿԱՅ ՆԱԽԻ
ՆԱԽԱՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏԸ: Վ. ՀԻՒԿՕ

ԲԱՍՏՆԳԱՅԻՆԹԻՒՆ

Տեղադրումներն իրենց .

Հայրական նամակներն .

Ժեշտ — ժեշտներն ապա ժեշտներն .

Փոստը .

Կոթի և քրտնաբերումներն .

ՏՆՆԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՐԻՑ

Քաղաքիս ազգայիններուն ժամանակէ մը 'ի վեր յուզում տուող վէճը անցեալ շաբաթ նոր և անելի ծանր կերպարանք մ'առած ըլլալուն, քանի մը տող ևս գրելու գիտաւորութեամբ մինչդեռ ուրբաթ գիշեր գրելը ձեռք առած և թուղթի մը վրայ մտնելուցս ինչ վերնագիրը նշանակած կը մտածէի, բարեկամ մը սենեակս մտաւ և զուարթագին գիմօք .

— Աչքդ լոյս, հաշտութիւն, պոռաք .

Ամերիկայի հաշտութեան լուրը առնող բամբակի վաճառական մը անշուշտ չափի արամի այնքան, որչափ ևս ուրախացայ աւետաբեր տարոնիս աղաղակէն : Ենթոյ գիմաց վրայ ալ ուրախութեան նշույլ մը կը բեկբեկէր, և կարծես թէ Անիպալի Հոմի մօտերէն տարաւորութեամբ քաջուիլը կաւետէր Հոմիայեցիի մը : Սակայն առջի անգամ չի հաւատացի իւր ըսածին և ըսի :

— Կատակի ժամանակ չէ, բարեկամ. հաճե՛սկաւ ինչ միտակ ձգելու զիս, որպէս զի առանց կորուսելու զաղափարաց շարքը զրեմ սա յօգուածը, զոր ահա սկսած եմ .

— ‘Նիւթը ինչ է, հարցուց անիկա :

— Մակընթացութիւն կրից .

— Փոխէ՛ առջի բառը և գրէ “տեղադրումներն” :

Իբրեւ կըսեմ թէ երկու կողմի գիտաւորները մաքսայտան ընդհանուր վերադասութիւն ներկայութեանը վէճի նիւթ եղող քանի մը խնդիրներու վրայ վիճելէ ետք՝ իրարու հետ հաշտութեան և սիրոյ համբոյրներ փոխանակեցին՝ երգում ընելով անցեալը վարդապետութեան և քաղաքիս Հայոց նոր ճակատագիր մը պատրաստելու համար : Այլի վեհափառ Սուլթանը, որ Սահմանագրութիւնը շնորհէր ազգիս, ապրիլ Իդրիսի վսեմափայ կուսակալ Բաշա բաշան, որ խաղաղիւ և եղբայրանալ հրամայեց. ապրիլ նաև մեծապատիւ Շէյխէթ պէյը, որ ‘Նորին Ասեմութեան հրամանին համաձայն և իւր անկողնապաշտ ու արդարասէր բնաւորութեամբը յաջողեցաւ ընտանի յուզման մը վերջ տալու :

— Այլի նամէք ալ, փութացի պատասխանելու, սկէպտիկութիւնը մէկ զի ընիլով :

Եւ քանի մը մանրերորդ մտածելէն ետք՝ հարցուցի .

— Ի՞նչ է հաշտութեան հիմը .

— Սահմանագրութեան անթերի դորձադրութիւնը և անցեալին մոռացումը :

— Կընդունիմ այդ հիմը և կը զիջանիմ մոռնալու անցեալը, այն թեւութեամբ որ այս նորէն չլիւրտի : Սահմանագրութիւնը ազգային իրաւունք մ'է, իսկ անցեալը զայն բռնաբարելու զող գիմագրութիւն մը : Ենթոյ իրաւունքը կը յարուի, յօժարակամ կը խղստանամ սրողել անցեալը և սիրոյ ձեռք կը կարկառեմ ամենուն : Անձնական թշնամութիւն չստիմ ոչ մէկ և ոչ միւս կողմ

մին դէմ, ոչ ալ մասնաւոր շահ մը կտպասեմ թէ այս և թէ՛ այն կողմէն : Գիտնալու է սակայն թէ հանրական իրերու մասին հաշտութիւնը կը խանդարի նորէն երբ իրաւունքը նորէն յարձակումի կենթարկի : Ասկածոտութիւնը զիս կը զրդէ կարծելու թէ լծադուն նպատակ մը կայ այդ հաշտութեան ներքեւ . մի՛ գուցէ երեսփոխանական ընտրութեանց մօտեցած ըլլալն ըլլայ անցեալը հաշտութեան թելադրողը . . . :

— Ամենին չեմ կարծեր, պատասխանեց բարեմիտ երէտապարզ .

— Իցիւ թէ ճիշդ ըլլար կարծիքդ : Դասէ նախորդ թիւին մէջ լորտ Գլարէնալնի կարծեաց վրայ կսկիւնդ ըսեր էի . Առանց արդարութեան չիք խաղաղութիւն . ահա Կարոլէօն երրորդ ևս իւր փետրվարի 15ի ատենաբանութեան մէջ նոյն ճշմարտութեան արձագանդ կը ըլլայ՝ տեւական խաղաղութեան թէութիւն ճանչնալով ժողովուրդներու օրինաւոր շահուց պաշտպանութիւնը : Անցեալը զօրութեան, իսկ ներկայն ժողովրդեանն է :

Արդի կտիւր, որ հին է և որ պատրուակաւ մը նորոգուեցաւ ու դրդուեցաւ, անցեալին և ներկային կոխն է : Հիւկոյի ըսածին պէս, եղբւրքեան և իրաւունքին դիմագիմութիւնն (confrontation) է այն : Եթէ անցեալը ներկային իրական շահերու օրինաւորութիւնը ճանչնայ և յարդէ զանոնք, վէճի նիւթ չմնար և բարեկարգութիւնը մնայուն կերպիւ կը տիրէ : Ճշմարիտ միութիւնը օրինաւոր շահերու փոխադարձ պաշտպանութեանն կը հետեւի և կը ըլլայ թուր մը կրից այն ամէն բռնութեանց, որոնք ժամանակ առ ժամանակ կը յորդին, կաճին և կարդեւուն մարդկային սեռի յառաջագիմական քայլերը :

Զօրութեան և իմացալիտութեան միութեան միայն կը ծագին ընկերային ամէն տեսակ բարօրութիւնները, և հետեւաբար անոնց բաժանումէն կը հետեւին նաեւ ընկերային ամէն դժբաղդութիւնները : Միթէ՛ արդի հաշտութեան մէջ այսպիսի հանդամանք մը կը նշմարես, միթէ՛ սկզբունքի և դադափարի համար զիջանելու տրամադրութիւն կը տեսնես . ապահովապէս դիտե՛ս թէ պատրուակ չէ այդ հաշտութիւնը .

— Այո՛, դիտեմ, պատասխանեց հաշտութեան աւետարները : Արհիւ կտրմին տրամադրութիւնն ալ փորձեցի . երկու կողմն ալ սրտովին կը փափաքին անխախտ պահել միութեան կապը, և՛ ինչպէս որ ըսի արդէն, երգում ըրին ալ մասնաւորը մոռնալ և հանրականը գիտել, կիրքը թողուլ և բա-

նաւորութեան հետեւիլ, միութիւնը շղթայել և առաքինութիւնը խնկել և ցուցնել անդամ մ'ես թէ՛ Պօլսոյ և թէ՛ ուրիշ տարարնակ հայերու թէ խղիւղին եթէ դիտէ փառն խնդիրներու համար յամառութեամբ կոտիլ և իւր անունը արտաւել, դիտէ նաեւ այսուհետեւ յառաջագիմութեան նորարձագանդ մ'ես առալ ԳՈՐԾԱՅ և սրբել իւր ճակտին վրայի բիծը :

— Ապա ուրեմն ԱՅԻ ԹԵՂԵԼԱՅԻ ևս ալ կընդունիմ հաշտութիւնը, պատասխանեցի, և երկուքնիս ալ դուրս ելանք թատրոն երթալու համար :

ՀԱՅՈՒՆԱՆ ՆԱԽԱԼՆԻ

ՆԱԽԱԼ Թ.

Կ. Պօլսոյ 9 Փետրվար, 1865

Ազնիւ Ծառէ

Ո՛հ, ինչ տաղտկալի և ախուր է այս տարւուն բարեկենդանը : (Պտարական մը կը կարծէ թէ այս տեղ բարեկենդանը բնակչաց զանազանութեան դոյնդոյն դրոշմը կը կրէ : Ասպատե տեսնել մէն մի աղղայնութեան յատուկ գիմակներ : Ամենեւին : Եւրոպային, հայը, յոյնը ամէնքը միօրինակ կը ծպտին . ինչպէս նաեւ բաց երես ծպտեալ են միշտ : Հանճարեղ դիմակ մը, իմաստալից ըզդեստ մը, խօսուն կերպարան մը, հեղնական զրտակ մը, պատմական քիթ մը չես տեսներ ուրեք : Իսկ ոսկեթել, պերճ, ծանր լաթեր, սև սև սատանաներ, թուրքի շրջանակներ, թացիկ վարակներ, ձուածե կերպեր, թոյլ պարեգօտ մը, կենդանի անդրիններ, թէ՛ Պարոն (Թ. . . ին սրահին, թէ՛ Պարոն Կ. . . ին դրոհին մէջ կը նշմարես :

Եւրոպական մարդը կ'զգենու թուրքի հաղուտ մը, որ վրայէն կը թափթփի, յոյնը շլխաի հրէայի դոյն կ'առնու, հայը իբր փարիզեան սրիկա կը ծպտի . կումուհին խենեշ կը դառնայ, սպառուհիք իշխանուհիի հովեր կ'առնէ կապ : Ամէնքը իրենց դերը անշուշտ սորված են արդէն . բայց որ թահին դռնէն այն ինչ ներս կը մտնեն և ահա այն մարդկային կոհակներուն մէջ կը սահին, կը հոսին, աներևոյթ կը ընին, կ'ենեն կ'ընեն, կը պարեն կը թոնին և ամէն հանդիսական ոչ միայն

իր խաղաղք գերը կը մոռնայ : փնտռածը չի գտներ ,
այլ և իր անձը կը կորուսանէ :

Թէև սրահը լուսաւոր՝ ամէն բան երկդիմի և
մութ գոյն մ'ունի : Եւ ահա սա կինը երկանը
հետ , զոր իր սիրահարը կը կարծէ , կը կոտորուի ,
կը մորմոքի . քոյրը եղբորը սիրտ կը բանայ և այս
ինչ տեղ գաղտնի ժամակիր կը լինի . հայրը աղջ-
կան սիրանիշ քսմիտ մը կուտայ . արբուն հասակի
և կոյս զաւակի տէր մարդ մը խօսակիցը իր դրաց-
ւոյն սիրուն և քնքուշ կնկան տեղ բռնելով՝ կար-
ծես թէ պիտի կըլլէ զայն և անոր գիմակին մէջ
պիտի մահնէ . թէև այն դրացուհին իրօք իր օրի-
նաւոր կինն է : Իսկ սա պատանին որ տաք տաք կը
խօսի սրտին դաղտնիքը իր անհաշտ հետամուտին
կը հաղորդէ : Վաղուան օրը ինչ կռիւներ , զայ-
րայթ , յուսահատութիւն պիտի ծագին արդեօք այս
ղուարթագէտ՝ հանգիստականաց մէջ : Սակայն ամէ-
նէն երջանիկը և ամէնուն վրայ յաղթանակը տա-
նողը սա անգիմակի պարարտ ծերունին է որ երամ
երամ աղջկանց մէջ թուչունի պէս կը թռթռի : Ը-
սոր բռն մը , անսր քար մը , միւսին աչք մը կը
նետէ . այս կը հեղնէ , այն կը ծաղրէ և չորս կող-
մէն եկած կանայքի սլաքներուն դէմ կծու խօսք մը ,
հնար մը , խաղ մը , պտուտակ մը ունի պատրաստ ,
որով անհամ և աննպատակ հանգիստականներուն
ծիծաղը կը շարժէ :

Եւ ես այս կարգէն լինելով՝ յանկարծ քահ-
քահ մ'է գիտ առաւ : « Եղբայրս իսկ , —
Մի ժպտի՛ր այդպէս , փսփսայ հեղնօրէն սպիտակ
գիմակ մը աղանջէս 'ի վար : Կը վախճամ որ գի-
մակը վար կիշնայ : Ըյս գիմակը՝ ձայնին մեղմու-
թենէն թէ ոչ ներքինի , օրիորդ մը պիտի լինի
լսի չըսի ինքնիրենս և իսկայն — Կը վերկալս , սի-
րուն գիմակ , պատսխան տուի , սիրոյ կամ գինիի
կաթիլ մը փառելուն աչացդ մոռայլ բերած է . թող
սա ամպը անցնի այդ քու երկու աստղիկներէդ և
պիտի տեսնես որ ասջնդ զմայլողդ ճակատը բաց
անշարք կեցած է : — Միթէ վրոյր գիմակ չէ՞ ,
մոմաց սմանդուկ օրիորդը քիթիս տակը դալով և
փայլակի պէս բազմութեան մէջ մտաւ և միւս կող-
մէն ուրիշ գիմակի հետ պար 'ի պար նորէն դէպ
իմ կողմս թռաւ . — Ոմանց գիմակը բնական է —
ըսաւ ինձ աղնարկելով և անցաւ նորէն դառնալու
համար . . .

Մտմտութիւնը զիս առաւ , փուշի վրայ էի . պա-
րը քանի կ'երթար կը տաքնար , համբերութիւնս
հասնելով շիտակ դացի սպիտակ գիմակը երկրորդ
ըջանին համար իր պարակիցէն խնդրեցի : Խնդիրս

ընդունեց : Երբ սպիտակ գիմակը թեւ ինկաւ . —
Միթէ պարէն աւելի խօսելու հետաքրքրութիւնս
չէ՞ս գիտեր , ըսի : — Ե՛հ , մի կարդիլէ մեղպա-
րելու ատեն նաև խօսիլ : — Արդեւք չկայ . մա-
նաւանդ պարը ամէն բանի նպատակօր է և շահա-
ւետ , սակայն սովորութիւն և թեթև սիրտ չունիմ
ամէն բան թեթևակի վայելելու : — Մինակ գի-
մակ գնելու չես թեթևիւր , պատասխանեց : Այդ-
գիմակդ ոչ միայն ես , այլ շատերը վար կանոնն :
Թէ հոս և թէ Իզմիր կը բամբասուիս դու . կա-
նայք միտք կուտեն . օրիորդները հորդ կը փօրեն .
մէջ գիր , լրագիրները իրենց գրիչը կը սրեն : Մեք
տարին մի անգամ գիմակ կանոնաւոր , դու ամէն օր :
Եթէ խելք ունիս , ինչո՞ւ կը ծածկես . եթէ գրիչ
և ճշմարտութիւններ ունիս , ինչո՞ւ բացէ 'ի բաց
չես գրեր : Եթէ անուն ունիս , ինչո՞ւ չես յայտ-
նես : — Եւ կը պարես , լեզուանի ես , սիրուն
գիմակ , բայց ծուռ կը դառնաս . դու գիմակ ինչ
է , չգիտես . դու կեղծը հիւթին տեղ ծամծամու
կը հօգնիս : Գիմակը այն անուղղակի ազատութիւնն
է , որով գերութեան մէջ կը խօսի մարդ ճշմա-
րիտը , գիմակը այն անմեղ զէնքն է որով մատաւտու
և զաղանի թշնամիիդ դէմ լսի անձնական ան-
դորոթիւնդ կը պահպանես Իմ անուանական
գիմակս երեսիս վրայ չէ , այլ արքիս տակ . իմ
դրուածքիս մէջ չէ , այլ անոնց ստորոտը : Ի՞նչ
պետք է գիտել անոնց , այս անուան է հասարա-
կութեան , քննէ՛ Նիւթը . չեմ կրնար նոյնպէս սի-
րել և լուծել գիմակդ , այլ սիրտդ , որուն հայ-
լին այդ անուշ աչքերդ են : Այդ վիզէդ կախուած
մարդարիտը ծովէն հանող լուզակը՝ չես փնտեր
այլ մարդարտին գինը : Ըյս խնդիրը դու վրայ
փորձէ : Սիրահարիդ բաճկոնը չես ընտրեր , այլ
քեզի համար եռացող ուղիղ սիրտը , վսեմ դու-
խը : Իսկ եթէ դու հիմա անգիմակ լինելիւր , կրո-
նայիւր ասոր անոր թերութիւնը երեսին զարնէ :
Եթէ երբեք յանդիմանի , վայ քեզ , անկիրթ , ան-
սիրտ աղջկան մը տեղ կ'անցնէիր . հիմա ազատ
ես , վստի գի գիմակ ունիս : Տուն դարձիւր և բը-
նական գիմակդ հագի՛ր . այս բնական գիմակը , որ
է կեղծաւորութիւնը , ընկերութիւնը կը պարզե-
քիւ . անարժան և վատ պարգէ : Դու պիտի ըսես
մօրդ որ պարոն Վ . . . չես սիրեր , սուտ է . գի-
մակ է այս , գիտեմ որ կը սիրես , գիտեմ որ հի-
մա առաւուրք երգում ըրիր որ առաջին և վերջին
սէրդ նա պիտի լինի : — Դու ինչպէս իմացար :
— Ըյն գիմակաւ որով դու գիտ Զանցար :

Սպիտակ գիմակը երեսիս մեղմիլ թաթ մը

առաւելու եւս անձամբ չէր եմ փոփախել աներեւոյթ եղաւ :

Բարեկամք

ԱՐՈՅՐ

ԺԵՕՆ-ԺԱՆՆԵՐՈՒՆ ՊԱՐԱԶԱՆԻՒՄԸ

Սիրուն Ծառիկ :

Իրաւունք ունէիր, բարեկամ, ինձ առաջարկել էի չայ Ժէօն-Ժաններուն պարահանդէսին գանուիլ և քեզ դրել ինչ որ այս առթիւ պիտի տեսնէի, զգայի, դիտէի և լսէի :

Սիրով ընդունեցայ առաջարկութիւնդ, նախ վաճառեալ զի դժուարին է քեզ բարեկամ լինիլ և բարեկամութեան թելութիւնները մոռնալ, երկրորդ՝ վաճառել, ինչպէս մեղքս պահեմ, ես ալ չէի ուզէր զուր տեղը այս տարի ամսական վճարած լինիլ պարի դասատուին, որու յառաջագիւղ աշակերտներէն մին լինելու և օրիորդներու հետ պարելու առաջն իբր թուշուն սրահի մը մէջ դրել թէ թեւակները կարողութիւն ունենալու կը փափաքէի փորձով իսկ հաստատել :

Այո, բարեկենդանի չորեքշաբթի իրիկուն առաւելուն պէս ես ալ օգիտ տխրութիւնը, անձրեւին սաստկութիւնը, փողոցներու տղմաւէտութիւնը և երթեկեկող երկձի և քառաձի կառքերու գողգոլիւնը առջինն համարեցի, սակայն ու սէր շահելու, լեզուի և նուագարանի ներդաշնակութիւն լսելու, բարեկամ և բարեկամութեան տեսնելու, և՛ որ առեւելէ, սիրուհիս հետ անգամ մը պարելու և ձեռքը սեղմելու յոյսով երեակայութիւնս բոլորովին զբաւառեալ, կը կրկնեմ, ես ալ զայի պարահանդէսը, տեսայ ամէն բան, դիտեցի ամէն բան, զտայ ինչ որ կը յուսայի հոն գտնել և զգացի ինչ որ կը կարծէի զգալ . . . :

Բայց ուսկէ՞ սկսիմ խօսելու, ինչպէս նկարագրեմ տեսածս, զգացածս և խորհածս : Այսպիսի նիւթի մը վրայ դոհադուցիչ կերպով ամէն բան դրելու համար կը պարտաւորեի Լեւոն Բաբայանի անուան զեկերող Մանէի կամ Փարեշի գրիչը փոխ տոնուլ և Ծառիկի գծարարական ընթերցողաց ճշգրիտ պատկեր մ'ընծայել :

Գուցէ կը պահանջէս որ քեզի ըսեմ թէ քանի ներհանրապես տղմաւէտ մտքային պարահան-

դէսին հիմնադիր Ժէօն-Ժաններէն, և քանի կին կամ աղջիկ իր երիկին կամ եղբորը հետ խօսքի եկաւ պարի երթալու կամ շերթալու, և այս առթիւ նոր և տեղեկութեամբ կարելի կամ չկարելի տալու համար : Թէ թերութիւնը և մոռնաւորացէս Պ. Տերպէզին որոնց տունները դայիկ և քանի աղջիկներու և երիտասարդներու զուլի շրակեցին, հիւսեցին և զանաք խօսքովաձե կամ գանդաձե յօրինեցին : Թէ իւրաքանչիւր կին, իւր զարդարանին (boudoir) և մարդ իւր հայելիին առջև որչափ ժամանակ անցուց, թէ անոնք իրենց մազերը յղկելու և հաստաւտելու և դէմքերնին ու մարմիննին ալ մաքրելու և սպիտակելու համար քանի շիշ ֆօլժէն, քանի տուփ փոշի և չլիւսեմ ինչ տեսակ ֆօլժէններ¹ գործածեցին : Թէ աղջիկներէն որոնք ժամը մինչև 10 կամ 11 դերձակէն բացի զաւուն սպասեցին և խղմիրի կլիման անիծեցին, թէ ո՞վ առեւել ստակ վաճառեց և մինչև անգամ դիւղերը մարդ զրկեց ֆօլժէն և ուրիշ գծարարութեամբ ծաղիկներ դնելու և հաստաւտ հեղուկներու համար : Թէ վերջապէս տղայ և աղջիկ, իւրաքանչիւր հրաւիրեալ փոխադարձաբար ազուր դէմք, հրապարակի դեղ և հպտաւէտ երեւոյթ, քնքուշ ձեռք և աղնիւ ոտքեր ունեցած ըլլալու և փոխադարձաբար սիրտ վառելու, երեակայութիւն բորբոքելու և զգայութեանց անզուսպ զրգոտմ մը տալու համար ինչեր ըրին, ինչեր մտածեցին և ինչեր գործեցին, ասոնք ամէն ալ միտ միտ տեսած և դիտեցած լինելու համար հարկէր ինձ ունենալ այն առասպելական մատանին որով մարդս անտեսանելի լինելու և ամէն տեղ չըջելով, ամէն բան, ամէն դադանիք տեսնելու և իմանալու մոզական զօրութիւնը կուսնեայ : Ուրեմն ներքէ ինձ միայն տեսածս պատմելու և խորհածս գրելու :

Հրաւիրեցող կառքերը հետ դհեաւ սկսան հասնիլ դէպ 'ի այն ընդարձակաշէն պանդոկը ուր պարահանդէսը պիտի լինէր, և նախնական կարգադրութիւնները խիստ կանոնաւորութեամբ 'ի գործ դրուէին ետք մէկ կողմն պարը և միւս կողմն թուղթի խաղը սկսաւ, նուագարանաց զմայլելի եղանակներու հետ :

Իմ տեղս ուրիշ մը լինէր, անշուշտ պիտի զարմանար՝ օգիտ անյարմարութեամբ 'ի հանդերձ այնչափ կիններու և աղջիկներու հոն եկած լինելու տեսնելով, թէ սակայն Վաթենայի հետ համու-

¹ Գեղեցկացուցիչ դեղեր : Գեղեցկացուցիչ դեղեր : Գեղեցկացուցիչ դեղեր :

ուած չը լինէր թէ կ'ընէրը պարահանդէսները և թատրոնները կը սիրեն նման այն որսորդին որու սիրելի են առատ որս ունեցող վայրերը :

Աւելորդ պիտի թուէր ինձ յիշելու թէ առաջին քառեակի կարգաւին (զատրիլ) մէջ երես ճերմկեցող, և շէն քիչ քան ժամանակ պարին օրինաւոր պայմաններուն դորձագրութեանը ամէնէն աւելի հսկող և կառավարութիւն ընողներուն մէկն ալ ես էի : Եթէ այն առթիւ ստիպուած չը լինէի, նաեւ յիշելու թէ սիրտս դառնութեամբ և միտքս հազար ու մէկ տեսիլներով լի էին, արտաքին սեխեւ թով կտրուող և ինքզինքը Վուի չորեքտասաններորդին սիրուհի լինելու արժանի : Եւ վաղիկէր մը կարծող օրինորդի մը անքաղաքավարութեանը պատճառաւ, դրուժան մը, զոր բարեկամուհի կը կարծէի ինձ, որմէ յառաջուց խօսք առած էի հետն պարելու, և որն որ դրժելով ինձ տուած խոստումը՝ ուրիշ պարընկերի մը ձեռք տուաւ, մոռնալով պարի պատշաճութիւնները, նաեւ քաղաքավարութեան պահանջները :

Բայց, բարեկամ, կարծեմ թէ արդէն սկսար նեղանալու՝ տակաւին ընկերական և բարոյական շահերու տեսութեան կէտով քեզ բան մը չըսելու : Ահա մեր մի լինիր, կողաշնամ, նախ զգալու և ապա արամարտելու է : Մարդկային կեանքի մէջ կան անանկ վայրկեաններ, ժամեր, ուր մարդն նաեւ երեւելի բարոյագէտ մը, նաեւ ծոցին մէջ խաչ կրող սուրբ մը լինի, դարձեալ կտրուելի բանաւորութիւնը ծրարել և մէկ դի ընել, երկնայինը թողուլ և երկրայինով յափշտակուիլ, եթեբնական բարձրութեանց մէջ թեարկելէ դադրել և աշխարհային վայելումներու դեմադարձին մէջ սողալ և ասկաւ ինչ խնկարկել նաեւ նիւթը : Ահ, քսան և հինգ տարեկան առոյգ և քոջակաղմ հասակ մը, սիրելու համար զիւրաւառ սիրտ և հրապուրելու համար բռնկուն իրեակայութիւն մ'ունենալ, կողկիկ եկամուտի մը տէր լինիլ և վերաբերիլ այն պիտի ընտանիքի մը որու վրայ աղնուակահութեան ստուեր մը տարածուած կը կարծուի, և այս պատճառաւ սիւսմեմ և համարձակ կարենալ մօտիլ առնուն, ներկայ գտնուիլ այնպիսի ակումբի մը, այնպիսի սրահի մը մէջ, ուր բարեկամ և բարեկամուհի, նաեւ թշնամի և թշնամուհի կը վիստան լիսել որու հետ որ դուրսը տեսնուիլը դժուարին է, բարեւել քեզ անծանօթ զեղանիները, Աստղիկներու հետ ձեռք ձեռքի և թեւ թեւի տալ և ողբել, անոնց չնչած օղբ ծծել և առած շունչը րդգալ, սրտին բաղնուները և կուրծքերու ելեկ :

Չը 'ի մօտուստ լնել և անհնել, ամենէն սէգ արմենուհիի մը հպիլ և ակնաշն 'ի վայր սիրարդյր փոփոք և հեշտալի շշուշ մը հաղորդել, անգագային նկատմամբ խօսք առնուլ և ալ, սիրոյ և բարեկամութեան նոր կապ հաստատել, և ամուսնութեան կապեր խղելու փորձեր ընել, երբեմն ալ յաջողիլ, զգացում յայտնել և ընդունիլ, հեշտութեամբ արքշիլ և արքայութեան պիտիւններով համալուիլ, անգամ մը պէտքէն մօտենալով քանակ մը տնկել և սակաւիկ մի արքեանալ, անթիւ ճրագներէ արձակուած լուսային ալեաց մէջ՝ երաժիշտներու յուզիչ եղանակները լսել և սիրող զգիւ դէմքերու ու շարժումներու տեսութեամբ յուզուիլ և զգածուիլ : սիրաւէտ ժպիտներու փոխանակութիւն, և խորհրդաւոր ակնարկներու անընդհատ յաջորդում նշմարել, կուսական սիրտներու բորբոքումը և աշերու հպտալի և մասնաւորապէս յարգարուած նայումքը դիտել, ասոնք ամենքն ալ այնպիսի պարագաներ և հետաքրքրական առարկաներ են, որք ոչ թէ ինձի պէս անդգոյշ երկտասարդի, հապա նաեւ փիլիսոփայի մը խելքը դուրսէն կառնուն, անոր լեզուն կը կաշկանդեն, ժամանակ չեն տար մտածելու և կտրուելու զանկիտ մոռնալու հոն ամէն բան, և ինքզինքը տեսութեան և սրտի վայելումներու տալ մարմնովին :

Ահա ինչ որ կըզայի, ինչ որ կը մտածէի ճիշդ այն վայրկեանին ուր Գրեյսի Գրեյսի վերջանալու ատեն բաւական վայելուց կերպով հաղուած հասակաւոր և ուսումնական կարծուած յետագէմ անձ մը մօտեցաւ երիտասարդի մը, և պարահանդէսին նկատմամբ իւր զհոգնակութիւնը յայտնելով, բռաւ :

— Ահա իզմիրի հայերու քաղաքակրթութեան յայտարար նշաններէն մին ալ իւր ընկերային պերճութիւնը և զբօսանքի ընտիր ճաշակն է . . . :

Երիտասարդը, որու աջ կողմը լուսամտա երիտասարդներու ակումբ և ձախ կողմն ալ յետագէտներու խումբ մը կար, լուսաւորութեան թշնամի հասակաւոր հայուն պատասխանեց՝ աջ կողմն ալ կուրծք ցուցնելով :

— Ղշմարիտ քաղաքակրթութեան օրինակը ասոնցմէ կսպասէ ազգը . անոնք կընան արջալոյս մը աւետել ազգին . անոնք հոս լոյսը կը ներկային :

Եւ յետոյ ձախ կողմին ակնարկելով, շարունակեց .

1. Առաջինաց և քննչեաց անհակ :

— Իսկ ասոնք, իսկ սա ձեր համամտներու իդարը մթութեան մէջ կը տատանի, և թշնամի է լուսոյ. կրից բռնութիւնը կուրած է զանոնք և զրեթէ ամէնուն սրտին մէջ թողած չէ և ոչ մին այն վեհ և ազնիւ զղացումներէն, որոնցմով համակուած են քանի մը հայ երիտասարդներ:

— Խնդիրը տարբեր վրայ չէ, պատասխանեց հասկաւոր հայը, նպատակս կանանց ճոխ և վայելուչ հագուստին ու կապուստին, ադամանդէզինաց և զարդարանաց ակնարկել էր:

Աւելի երիտասարդը հարկաւ ափ 'ի բերան պիտի թողուր երկդիմի և շողմասէր հայը, եթէ օրիորդ մը պարելու ատեն իւր պարընկերին թերակրթութեան զոհուելով և սահելով գետինը չի փռուէր չիյնա՞ր՝ թեթեամբաներու ծիծաղը և ներողամտ կարեկիցներու արդահասանքը շարժելով...

Սակայն, բարեկամ, օրիորդին այս անկումը, ինչպէս նաև ուրիշ մը զարձեւալ պարելու ժամանակ թաւալլոր տապալիլը և անկէ հետեող անախորժ տղաւորութիւնը և խնդուկները ոչ այնչափ կրցան ուշադրութիւնս գրաւել: Հասարակաց համարուած այսպիսի պարահանգէսի մը մէջ, ուր ըստակով ամէն երիտասարդ իւր ուղած երկու ընտանիքը հրաւիրելու արտօնութիւն ունեցած էր, հարկաւ պիտի դանուէին թէ աղետալիք և թէ անպատեհ ըսուած և իրենց կենաց մէջ զուցէ պարահանգէսի երես չտեսնողներ, հետեւաբար անտեղեակ օրինաւորապէս վարուելու և յաջողակութեամբ պարելու...

Իմ ուշադրութիւնս գրաւողն էր հասակաւոր հային վերջին պատասխանը կիներուն շքեղաձև պաճուճանաց և ճոխութեանց նկատմամբ, պատասխան մը, որ տուողին փողուն մկտքը և կարճ գաթովը կապալուցանէր, և ինձ առիթ կուտար սակաւ ինչ ուշաբերելու, չորս կողմն նայելու և գիտելու իւր ակնարկած և քաղաքակրթութեան նշան համարած պաճուճութիւնը...

Արմենուհիները Եւրոպական կիներուն պէս եթէ կրթութիւն չունին, և ոչ ալ հնարելու հանձար, զէթ անոնց նմանելու ճարտարութեամբը բնականօրէն կը մրցին իրարու հետ, և փառք կը համարին, անոնց ամէն բանը փոխ աւելելու ատեն չմոռնալ անոնց նաև մի քուրջը, նաև մի քայլափոխին ձեւը...

Հայ աղջիկները, ինչպէս նաև Իդմբի երիտասարդաց մեծադոյն մասը աղջային ոգի և նախանձախնդրութիւն չունին: Կը թողուն ինչ որ

աղջային է, ինչ որ աւանդական է և իրենց կը սեփականեն ինչ որ օտարինն է՝ տառնց ստանալ ու զելու ասոր նաև այն յատկութիւնը, որ կը կազմէ մաքին ազնուապետականութիւնը:

Ըսածս բոլորովին ստուգեցի նաև նոյն գիշերը: Սրահին մէջ ընկերային սանդուղին տո՛ւն աստիճաններուն վերաբերող կը դանուէին երկու սեռէն ալ, և իւրաքանչիւր յայտնի ընկերութեան անդամաց մի տիպարը կը ներկայէր հոն: Աստուծապէր, սեղանաւոր, վաճառական, արհեստաւոր, ուսումնասէր և ուսումնականներ անդամ կային, ամէնքն ալ իրենց կիներովը, աղջիկներովը և կամ քոյրերովը: Այս մարդերը՝ ամէնքն ալ իրարմէ կը տարբերին, իւրաքանչիւրը իւր ընկերական և դրամական կացութեան, նա մանաւանդ բնաւորութեան յարմար տարբեր զգեստներ, ձևեր, շարժումներ, խօսուածք և զնայք ունի:

Իսկ կիները, իսկ սա գիմնացի վստացող գեղանիները ամէնքն ալ իրարու կը նմանին զոգցես: Ամէնուն ալ հագուստը, կապուստը, շարժումները և խնդումը նոյնութիւն մ'ունին: Ամէնքն ալ հագուած սղուած սիրամարդի պէս զարդարուած և զոհարեղէններով բւնաւորուած են, անոնց ամէն մէկը կուզէ փայլել, կուզէ նշմարուիլ, կուզէ անոր ասոր կամ այս ինչ զէվզէվ պարոնին ուշադրութիւնը իւր վրայ հրաւիրել: Միթէ գէմքի աղբորութենէ և պաճուճանքի ճոխութենէ 'ի զատ մեր արդի հայուհիները, քանի մը բացառիկներէ 'ի զատ, ուրիշ հնարք մ'ունին ակումբի կամ պարահանգէսի մը մէջ փայլելու և նշմարուելու համար...: Այս նպատակին համար ինչ ընելու է.— Ամանելու է: Ամանիլ ուրիշին՝ մոռնալով իր համեստութիւնը և ամօթխածութիւնը, անոր պէս հագուել և սղուիլ ու ազամանդեղէններով զարդարուիլ՝ զանոնք նաև ուրիշէն փոխ ուղելով զիշերուան մը համար, ո՞նաւախտութիւն, այս չի բաւեր, պէտք է նաև ուրիշին պէս շարժիլ և խօսիլ, քայլել և կտրտուիլ, ճեմել և սիղալ, ժպտիլ և ակնարկել, փսփսալ և հառաչել, գէմքի բնական զծաղրութիւնը խանդարել և զեղը աւելն անբնական միջոցներով և գեղերով:

Բարեկամ, մի կարծեր թէ բացառութիւններ չկային կանանց և աղջկանց մէջ, մի կարծեր թէ հայ քեզ-քաններուն պարահանգէսը տղեղուն հիներու և կապիկներու ժամադրութեան տեղի մ'էր, քաւ լիցի: Ես Պօլսոյ անաւուն նամակադրիկ կամ թէ ըսեմ, Վրոյրին պէս, Իդմբի Արմենուհիներուն քնքուշ սիրտը անխօսիբ չեմ համարձա

կիր վիրաւորելու : Անկա զուցէ մասնաւոր պատ-
ճառ կամ նկատում մ'ունի իզմիրի աղջկանց ոչ
այնպիսի գեղանի լինիլը հաստատելու և Պօլսոյ գե-
ղութեամբ փայլող հռոմէագաւան հայուհիներու
դոհունակութիւն մը տալու համար . դուցէ անիկա
իզմիրի հայ օրիորդաց այսպիսի անմարսելի նախադէմ
մ'արձակէ՝ ապագային մէջ անոնցմէ մէկուն սիրտը
մուրալու և ոմանց համբուրելի շուրթերէն ժպիտ
մը քաղելու յոյսը չունենալուն , կամ , ով դիտէ
անոնցմէ մէկէն իւր սրտին վրայ անբուժելի ալլ
անոյշ վերք մը ընդունած ըլլալուն համար : Ես
կնային իրերու և առաւելութիւններու վրայ
ձիշդ և որոշ կարծիք յայտնելու համար բաւական
զգայութիւն և Սիւպարիթի ճանաչողութիւնը չու-
նենալով հանդերձ չեմ համարձակիր անոր շափ
անողք և խիստ լինելու , և՛ ապագային մէջ հա-
յուհիներուն վտանգալի սրտամտութեան և վրիժա-
ռութեան ողորմելի նահատակ մը չլինելու , նաեւ
ճշմարտութիւնը խոտովանելու համար՝ կը փու-
թամ հաստատելու թէ կային այս պարահանդէ-
սին մէջ այնպիսի «հինք»¹, որոնց ամենական
գեղութիւնը կնական զարդարանի մը ծանօթ հա-
ղարւմէկ միջոցներու շնորհիւ նոր փայլ և նոր ա-
ճում առած էր , և որոնք իրենց ոչ միայն մարմի-
նի այլ նաեւ մտքի և սրտի հրապոյրներովը արժա-
նաբար կը ներկայէին օտարազգիներու առջև մեր
իդական սեռը , և հրային երեւակայութիւնները
կտալէին երազելու հեշտաւէտ տաճարներու մո-
ղական խորաններու բոլորակը . . . : Վօլթերը
սաւ գեղանի աղջիկի մը . « Մարդկային սեռին
կէսը ձեր թշնամին է , վասն զի գեղեցիկ էք » ,
արդեօք անանուն նամակադրիք թշնամութիւնն ալ
այս տեսակէն է . . . Եթէ է , ըսելէ չունիմ ի-
րեն , և իրաւունք իսկ կուտամ :

Այո՛ , ես իսկ իրաւունք կուտամ , Արուէի հետ
համալիտ լինելով՝ սա վայրկենիս , ուր պարի տե-
սուհները պարողաց քլա՞ կը պոսան , և իրենց մը-
տիկ ընող չղանուիր , ուր անոնց մին նուազածու-
ներու այս ինչ՝ և միւսն ալ այն ինչ պարի եղա-
նակը նուազել կը հրամայէ , և ուր նուազածու-
ներն չլիանալով որո՞ հրամանը կատարել կը զար-
մանան հայկական պարահանդէսին անբարեկարգու-
թեան և տեսուչներու այսպիսի պաշտօն մը վարե-

լու մասին ունեցած խակութեան և անբաւականու-
թեան վրայ , այս վայրկենիս , կըսեմ , մի և նոյն
թշնամութիւնը կզգամ թեթեւօլիկի մը թեւը մըտ-
նող և սա սրահէն ներս գիւմղ սիրուն և գեղա-
գէմ օրիորդին համար . . . :

(Երանակէ)

— Կարգուիլը ըչ այլ ինչ է , բայց եթէ
հանդիսաւոր կերպիւ իւր ազատութիւնը օրէնքի եւ
ճակատադիրն ալ անհեղեղ կամքի մը ներքեւէ :

— Տես սա նաւակը զոր կը վարեն երկու հո-
գի : Երբ միատեղ կը թիւփարեն , յուզուող ալ-
եաց վրայէն մեղմօրէն կը սահին կանցին , երկուք-
նին համաձայն չեն . ամէն մէկ ալիք շարժում մը
կուտայ , եւ եթէ թին անդամ մը հակառակ կեր-
պով քաշուելու ըլլայ , կընայ ընկղմիլ անոնց դիւ-
րաբէկ նաւակը : Նաւակը ամուսնութիւնն է . թիւ-
փարներն ալ ամուսինները , որոնք կեանքի գետին
մէջ կը նաւարկեն , եւ մի միայն միարանութեամբ
կրնան մեղմել ճամբորդութեան վտանգալի խըս-
տութիւնները :

Ի. Է. Է.

— Կանանց խոստումները պէտք է հովերուն
շունչին եւ ալեաց վրայ դրել :

— Կանանց մէջ նայուածքը միշտ զմայլուն
թարգման մ'է , որու պաշտօնն է հաճութեամբ
ըսել ինչ որ բերանը չհամարձակիր ըսելու :

— Ինչ որ է արեւուն ճառագայթը ծաղիկ-
ներուն , նոյնն է մարդուս նայուածքը կիներուն
համար . այսինքն ասոնք կը գեղանաւ մեր նայ-
ուածքովը :

Պօստաւոր :

— Եթէ կուզես որ հպտասէր կին մը քեզ
նայի , զագրէ անոր նայելէ :

— Մարդիկ նրբամտութիւնը կտանան , իսկ
կիները անոր հետ կը ծնանին :

— Կրնան պանուիլ այնպիսի կիներ , որոնք
հրաշքով մը երիտասարդութեան եւ՝ գեղութեան
վտանգներէն ազատէին ետք՝ բոլոր իրենց անձնուի-
րուց արդիւնքը կը կորսուեն՝ անձնատուր ըլլալով
երբ թշնամին յարձակիլէ՝ զագրած է : Այս տեսակ
կիները կը նմանին անտիկ բերդի մը , որ արիա-
բար ամէն յարձակումները վանէին ետք վերջապէս
ոսովէն կտալալու թշնամին յանձնուելու :

Լ. Բ. Է.

¹ . Իզմիրի մէջ այս մասնիկը շատ երիտասար-
դաց մէջ կը գործածուի եւ՝ գեց սիկ կին կամ աջ-
քիկ կը նշանակէ :

— Խոհեմ եւ դեղանի աղջիկ մը դանձ մը կարծէ, նաեւ միայն մէկ շրջադրեառ ունենալու ըլլայ :

— Կին մը երբ կեղծելով սիրոյ վրայ կը խնդայ, կը նմանի այն մանկանց սրբ գիշերը կեր-դեն եթէ վախճալու ըլլան :

— Ուրախութիւնը անթիւ խեղճեանց մայրն է. կինները խնդալով կը կորուսեն ինքզինքնին :

— Այն կինը որ իւր էրկին վրայ անդամ մը կը խնդայ, ալ չկրնար սիրել զանիկա : Մարդ իւր սիրած կնոջ առջեւ պէտք է որ զօրեղ, մեծ և միշտ պատկառելի ըլլայ :

Պաշտօն

— Ազօթեւ կանանց, համար սիրել կը նշա-նակէ : Հատ բաներու մասին անոնց կեանքը մշտնջենաւոր աղօթք մ'է. բայց թող շատ չսրբա-մըտին բնուն դէմ՝ այս ղերենք այսպիսի պաշտօնի մը հպատակելուն համար, վասն զի շատ անդամ իրենց աղօթքները հրամաններու կշիռը ունին :

Քեթարի

— Կիններուն բարոյականը միշտ այլանդակ շկզբունքներու վրայ հիմնուած է. իրենց պատիւը ճշմարիտ նպատիւ չէ, ինչպէս նաեւ իրենց վայել-լութիւնն ալ կեղծ վայելութիւն է. անոնց բոլոր արժէքը եւ վիճակին բոլոր վայելութիւնը ուրիշ բան չէ բայց եթէ կեղծել եւ ծպտել այն բնական զգացումները, որոնց յաղթել կը հրամայէ քիմե-րական պարտաւորութիւն մը, եւ զորս չեն կրնար ջնջել իրենց բոլոր ջանադրութիւններովը : Երբ նորաստի կին մը ընկերութեանց մէջ մտնելու կըս-կըսի, ամէն բան անոր եւ իր առաքելութեան դէմ կը դաւադրէ. կարծես թէ բոլոր ընկերութիւնը անոր կորուստը կուզէ. այսպէս անիկա ամենամեծ հրաշքով մը կրնայ չիյնալ այն ծուղակներուն մէջ, որոնք ամէն կողմէ կը լարուին անոր անմեղութեան եւ պարզութեան դէմ : Երբ անկեղծօրէն մտածենք այն դժբաղդութեանց վրայ որք անբաժանելի են այս վիճակէն, փոխանակ բամբասելու կիները, կուզենք հաւատալ թէ անոնք մարդերէ շատ ա-ւելի աղէկ ծնած են : Եթէ հրաշքով մ'է որ այս սիրուն սեռը նաւաբեկութենէ զերծ կը մնայ, այս հրաշքը պատիւ կը բերէ կանանց :

Կէ

Մ. Վ. ՏԷՖԵՐԵԱՆ

Մ. Վ. ՏԷՖԵՐԵԱՆ
ԳԱԳՏՆԻՔ ՀԱՆՐԱՏԱՔՆՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՒ Մ.

Հաւատաքնութիւն ըսուած միջնագարեան հիմնագրութեան վրայ զաղափար մ'ունենալ ու զոգը կը պարտաւորի կարգաւ այս գիրքը : Մեր ազգին մէջ եթէ քանի մ'ընտիր թարգմանութիւն-ներ ունինք, անոնց մինն ալ այս է, որու առաջին հատորը Մալխի ուսումնական խմբագրող յստակ աշխարհագրի թարգմանած և 'ի լոյս ընծայած է :

Առաջին հատորը 367 երեսէ կը բաղկանայ և ընթերցողին ժամերով հետաքրքրութիւն և սոս-կում կուտայ՝ անոր առջեւ բերելով հաւատաքն-նութեան բրած չարագործութեանց և ապրաւոր-թեանց մասնական պատկերը :

ՄՈՒԽԹԱՍԱՐ

ԲՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԶՄԻՌՆԻՍ

ՏՊԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՏԷՖԵՐԵԱՆ

Հայերէն չղաղող ազգայիններու համար օգ-տակար աշխատութիւն մ'է այս, զոր շարագրած է Մեծ՝ Յովհաննէս աղա Բիւրքճիանօֆը :

Այս և ուրիշ այսպիսի աշխատութիւններ պա-տիւ կը բերեն հեղինակին ազգասիրութեանը :

ՆՈՐ

ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ

ՆԱԽԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆՅ ՀԱՍԱՐ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԱՆ

Ի

ՏԵՖԵՐԵԱՆ ՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՖԵՐԵԱՆ

ՏՊԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՏԷՖԵՐԵԱՆ

ՀԱՐԱՐԻՐ-ՏՆՕՐԻՆ

ԳՐ. ՁԵԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ԶՄԻՌՆԻՍ

ՏՊԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՏԷՖԵՐԵԱՆ